

Jürgen Thorwald

Ríša chirurgov

absynt

~~absynt~~

Jürgen Thorwald:
Riša chirurgov

Jürgen Thorwald

Ríša chirurgov

Preložila Dana Petrigáčová

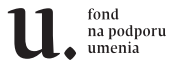
Podľa záznamov môjho starého otca,
chirurga H. St. Hartmanna

Narkóza, antisepsa a asepsa vybudovali významné základy chirurgie. Keď boli v osemdesiatych rokoch 19. storočia tieto základné kamene položené a vymizol prastarý strach z infekcie, chirurgom sa otvorila cesta do všetkých sústav ľudského tela. Začal sa boj chirurgie o dobytie „bielych miest“ ľudského tela. Jedna sústava za druhou otvárala skalpelu dovtedy zamknuté brány – od predtým nedotknutej oblasti pečene cez srdce, pľúca, štítnu žľazu až po tajomné časti mozgu, miechy a periférnej nervovej sústavy. Začali sa medzinárodné preteky, ktoré zvolali do arény chirurgov z každej časti sveta. Ak zvyknú politici a historici rozprávať o ríšach, ktoré tvorí vojenská a hospodárska moc a ich predstaviteľmi sú politici, vojaci a obchodní magnáti, tak ja si dovoľím hovoriť o inej ríši, ktorá vznikla z boja o život človeka a ktorej predstaviteľmi sú lekári. Tvorí jednu časť obrovského kráľovstva vedy, ktorá ako prvá prerástla hranice svetadielov. Hovorím jej „Ríša chirurgov“.

Sir D'Arcy Power

Publikáciu z verejných zdrojov podporil

Fond na podporu umenia

Copyright © All rights reserved by Verlagsgruppe Droemer

Knauer GmbH & Co. KG, Munich

Translation © Dana Petrigáčová

Design & Layout © Pavlína S. Morháčová

ISBN 978-80-8203-437-3

Obsah

13	Predtým
	1. časť: Biele miesta
21	Opice doktora Davida Ferriera
63	Kocher alebo bernské tragédie
124	Nádor
154	Marion Sims – John S. Bobbs – Lawson Tait – Carl Langenbuch
204	Modrá mandľa
237	Cisárska medzihra
305	Bassini
	2. časť: Druhý boj proti bolesti
337	Sigmund Freud – Carl Koller – William Halsted – Paul Reclus – Carl Ludwig Schleich – August Bier – Leonard Corning – Heinrich Braun
	3. časť: Hviezdne hodiny
415	Chicago alebo červený albatros
444	Sauerbruch
491	Okno do svetla

Predtým

Keď pred dvoma rokmi vyšiel pod názvom *Storočie chirurgov* prvý zväzok tohto pokusu opísať rozhodujúce vývojové štádiá pokrokových čias očami súčasníka, jeho mottom boli nasledujúce slová Francúza Bertranda Gosseta: „Dejiny chirurgie sú príbehom poslednej stovky rokov. Začínajú sa v roku 1846, keď bola objavená narkóza a otvorila sa tak možnosť operovať pacientov bezbolestne. Všetko, čo sa dialo predtým, bolo iba tápaním zahaleným temnotou nevedomosti a utrpenia. „Príbeh tohto storočia“ však ponúka najúžasnejšie divadlo, aké ľudstvo pozná.“

Tieto slová som objavil v rozsiahlej pozostalosti môjho starého otca z matkinej strany, nemecko-amerického svetobežníka a nadšenca histórie medicíny, Henryho Stevena Hartmanna. Boli niekoľkokrát podčiarknuté, akoby mi starý otec chcel ukázať, aký význam im pripisuje. Chcem veriť tomu, že s úvodnými vetami k druhému zväzku, ktorý vychádza pod názvom *Ríša chirurgov*, by tiež súhlasil. Našiel som ich pred rokmi v Baltimore v jednom anglickom časopise a tentoraz som to bol ja, kto dané vety viackrát podčiarkol. Zdalo sa mi, že je v nich obsiahnuté všetko, čo treba načrtnúť o rámci, obsahu a názve nového zväzku, ktorý držíte v rukách. Nehovoria nič viac ani nič menej než to, že táto kniha opisuje dejiny chirurgie od momentu, keď sa položili jej rozhodujúce základy, narkóza a asepse, a začal sa ozajstný, desaťročia trvajúci medzinárodný boj o chirurgickú liečbu jednotlivých orgánov, ktorý napokon viedol k vybudovaniu rozsiahleho systému modernej chirurgie.

Šestnásteho októbra 1846 zažil Henry Steven Hartmann ako študent medicíny v Massachusetts General Hospital v Bostone objavenie narkózy na znecitlivenie bolesti, ktoré Gosset nazýva začiatkom dejín chirurgie. Bol očitým svedkom revolučného kroku, ktorým chirurgia opustila na tisícročia zamrznutú éru stiesnenú všemohúcnosťou operačnej bolesti a obmedzenú len na niekoľko núdzových operácií.

O dve desaťročia bol svedkom druhého zásadného objavu: zrodenia antisepsy, z ktorej sa neskôr vyvinula asepsa a ktorá prekonalala vážne septické horúčky a hnisania, dovtedy hroziace pri takmer každej väčšej operačnej rane a aj po objavení narkózy predstavujúce pre chirurgickú prax závažnú, zdanlivo neprekonateľnú prekážku. Chirurgii sa otvorila cesta. Vstúpila na rozsiahle voľné priestranstvo, ktoré čakalo len na svojich priekopníkov, a tak sa chirurgovia dali do boja o vyliečenie chorých ľudských orgánov, ako keď sa svetobežníci vydajú prebádať biele miesta na zemeguli.

Budovanie rozsiahlych základov chirurgie vytvorilo obsah prvého zväzku týchto dejín. Ich vyobrazenie vychádzalo zo zachovaných, rukou spísaných spomienok a zozbieraných materiálov môjho starého otca, ktorý od skúsenosti s prvou narkózou v Bostone a poháňaný vášnivou túžbou na vlastné oči vidieť ďalší vývoj chirurgie precestoval celý svet. Ako syn Williama Hartmanna, jedného z najmajetnejších amatérskych doktorov v starej Amerike, trpiacej nedostatkom lekárov, ktorý v prvej polovici devätnásteho storočia precestoval so svojou putovnou ambulanciou a lekárňou takmer všetky americké štáty ako odborník na herniotómiu a operovanie fistúl, zdedil Henry Steven Hartmann po otcovi viac ako len neutíchajúcu chuť cestovať. Jeho otec a predčasne zosnulý brat, ktorý zbohatol vďaka stavbe železníc, mu odkázali majetok, čo mu umožnilo zanechať lekársku prax a celý život pôsobiť na cestách ako historik revolučných čias chirurgie. Predčasne zosnulej matke vďačil za svoj veľký záujem o históriu a kronikárske, ako aj rozprávačské nadanie, ktoré mu okrem obrovskej zbierky v knižnici umožnilo na tisíckach strán zaznamenať svoje stretnutia s najväčšími priekopníckymi osobnosťami chirurgie v boji o „dobytie bielych miest“ a jej úspechy.

Bez finančných starostí a od raného detstva zvyknutý komunikovať v troch jazykoch – anglicky, nemecky a francúzsky – neustále cestoval po Amerike, Európe, Rusku, Afrike a na vlastnú päsť aj po východnej Ázii. Navštívil takmer všetkých chirurgov a vedcov, ktorých mená v dejinách vynikali vďaka ich prevratným počynom, bádala a skúmal takmer vo všetkých veľkých vedeckých centrách, knižniciach a medicínskych múzeách sveta. Až do pokročilého veku ho každá správa o novom objave či prevratnej, po prvý raz uskutočnenej operácii privolala na miesto diania a za autorom inovácie.

Keď v roku 1922 po prekonaní piatich operácií v priebehu svojho dlhého a bohatého života zomrel vo Švajčiarsku na srdcový záchvat, revolučné časy modernej chirurgie zažil takmer doslovne na vlastnej koži ako historik medicíny cestujúci po celom svete a vo svojich zbierkach ich zaznamenal v plnej globálnej rôznorodosti.

Henry Steven Hartmann bol v najlepších rokoch svojho života ozajstným dieťaťom Ameriky tej doby a priťahoval ho skutočný život a zážitky. Jeho mladické nadšenie sa začalo, keď bol svedkom vzostupu chirurgie, lebo bol presvedčený, že už samotný objav narkózy povedie chirurgov do novej éry. Neskoršie uvedomenie, že tým sa nič nekončí, pretože chirurgii stoja v ceste ďalšie prekážky, najmä príšerné infekcie zanesené do rán v špinavých špitáloch, ním síce otriaslo a sklamalo ho, no jeho vieru v pokrok nezničilo. Tá sa ho znova zmocnila, keď sa konečne podarilo poraziť septickú infekciu. Nasadol na vlnu presvedčenia, že chirurg dokáže všetko a že jedného dňa už nebudú existovať neliečiteľné choroby ani choré orgány, ktoré sa nedajú vyoperovať. Nadšenie, že mohol byť pri takom významnom objave, ho vylákalo do sveta a všetko, čoho bol svedkom, sledoval s hlbokou vierou v pokrok. Pritom však nebol ušetrený veľkých skúšok v podobe rán osudu v osobnom živote. Tie ho neskôr naučili rozoznať hranice, ktoré nemohli prekročiť ani chirurgovia s najväčším nadšením, až kým napokon nenašiel a neprijal správny pomer medzi schopnosťou a neschopnosťou či snom a skutočnosťou.

Henry Steven Hartmann odkázal svoj archív a záznamy potomkovi, ktorý by svoj hlboký záujem o medicínu spojil s nemenej

vášnivým nadšením pre jej dejiny. Žiadne z jeho detí však takýto záujem neprejavilo. Dvanásť rokov po jeho smrti som začal študovať medicínu a potom som presedlal na dejiny. Tak sa zo mňa náhodou stal dedič tohto historicko-literárneho, no pomerne neuceleného pokladu. Dávno predtým, než som sa po skúsenosti s druhou svetovou vojnou rozhodol zachytiť niekoľko jej tragických období, tieto svojho druhu jedinečné záznamy ma podnietili k tomu, aby som podal rozsiahlu správu o živote Henryho Stevena Hartmanna, a tým načrtol obraz priekopníckych čias modernej chirurgie. Práca na ňom ma napokon priviedla k štúdiu dejín chirurgie, ktoré sa však neobmedzovalo len na bežné medicínske fakty. Ak som chcel zaplniť medzery v záznamoch Henryho Stevena Hartmanna, musel som skúmať aj atmosféru a charakter daného storočia, životný štýl, návyky ľudí, súkromné životy, všetky kedysi zaznamenané vyjadrenia a rozhovory jeho aktérov a zároveň sa s nimi oboznámiť približne do takej miery ako Henry Steven Hartmann. Roky som hľadal dokumenty preukazujúce nezvyčajné záznamy môjho starého otca, pri ktorých som mal podozrenie, že Henry Steven Hartmann rozprávač zatlačil do úzadia kronikára. Pramene uvedené v poznámkach pod čiarou však v každom prípade preukazujú, že písal pravdu. Samostatnou otázkou bolo, či zahrnúť alebo nezahrnúť do knihy kapitoly, ktorým Hartmann venoval mimoriadnu pozornosť, hoci sa týkali menej významných oblastí. V prípade chirurgie hrtana som sa rozhodol dodržať jeho koncepciu, hoci sa vystavím podozreniu, že vzdávam hold populárnej požiadavke opísať kniežací dvor. Hartmannov materiál sa mi videl, najmä vďaka zahrnutiu Semonu, v mnohých ohľadoch dostatočne novátorský a hodnotný.

Tak sa po dlhoročnej rozsiahlej práci na dopĺňaní zdrojov stala zo záznamov môjho starého otca správa o jeho živote, ktorej druhú časť týmto predkladám. Môžem len dúfať, že ďalej rozvinie celkový obraz nesmrteľného pokrokového veku chirurgie a ukáže čosi z tých celosvetových počinov, o ktorých tak nadšene hovorí sir D'Arcy Power ako o „Ríši chirurgov“.

1. časť:

Biele miesta

Opice doktora Davida Ferriera

V utorok 2. augusta 1881 som po tridsiaty alebo štyridsiaty raz v živote pricestoval do Londýna. Bol to predvečer dňa, keď sa v St. James Hall mal konať 3. medzinárodný medicínsky kongres.

Do mesta už dorazilo tritisíc lekárov zo všetkých kútov sveta na čele s mnohými nositeľmi oslnivých mien, keď som sa neskoro večer dostal z Piccadilly na Berkeley Street a vystúpil pred hotelom v štvrti St. James. Na stanici som zahliadol Virchowa, Langenbecka a Roberta Kocha z Berlína, Pasteura z Paríža, Rauchfuša a Kolomnina z Petrohradu, Henryho Bigelowa z Bostonu a Williama Keena z Filadelfie. Boli to len niekoľkí z mnohých, čo sa v tých dňoch ako smotánka lekárskeho povolania stretli v britskom hlavnom meste na kongrese, ktorý sa pre mňa stal začiatkom druhej veľkej epochy v dejinách chirurgie.

Ešte aj dnes je ťažké presne určiť, kedy sa táto nová éra plná bojov a objavov, porážok a triumfov začala. Prekonaním operačných bolestí (pomocou narkózy v päťdesiatych rokoch 19. storočia) a septických infekcií (vďaka antiseptike a aseptike v osemdesiatych rokoch) sa chirurgia vyslobodila z okov, pre ktoré bola ešte v prvej polovici storočia odsúdená na ukrutné a strašné počiny, obmedzené na zopár povrchných operačných zákrokov. Vytvorili sa tak predpoklady nadchádzajúcej éry, počas ktorej chirurgia pristúpila k použitiu nových technických zručností na celé ľudské telo. Starú a novú éru neoddeľuje žiaden konkrétny rok. Obe sa nepozorovane navzájom sčasti prekrývali. Konkrétni odvážni alebo aj zúfalí chirurgovia sa už pred rozšírením narkózy a antisepsy pokúšali preniknúť do vnútra človeka, do jeho

brušnej, hrudnej a lebečnej dutiny, a odstrániť chorobné javy na orgánoch, ktoré sa po tisícročia považovali za nedotknuteľné. Raz im šťastie bolo naklonené, inokedy nie. Ich úspechy boli skôr náhodné a privilégiami jednotlivých šťastných chirurgov. Len málo z nich si mohlo právom povedať, že položili základné kamene novej epochy. Predsa sa však takí našli a je teda ťažké určiť všeobecne platné body zlomu, ktoré by označovali začiatok novej éry. Preto sa musím uspokojiť s tým, že si vyberiem konkrétnu udalosť, ktorú ja sám za taký bod považujem a ktorá mi poskytla náhľad do nesmierne bohatých možností novej epochy.

Dnes si však často kladiem otázku, prečo sa práve tento kongres zapísal tak hlboko do môjho podvedomia ako bod zlomu. Táto otázka sa javí namieste ešte väčšmi, keď si uvedomíme, že na kongrese sa nerozoberal žiadny chirurgický počin, ale bol takpovediac iba predohrou k operácii určitého orgánu ľudského tela, konkrétne mozgu. Pravdepodobne to spočívalo vo fascinácii, ktorú ľudský mozog vyvoláva aj dnes. Vtedy bola taká veľká, že človeku sa pri myšlienke chirurgicky siahnuť na tento orgán rozbúšilo srdce a zalapal po dychu. V tých časoch (a do veľkej miery to platí ešte aj dnes) sa považoval za najtajomnejšiu časť ľudského tela a za navonok neuchopiteľné a nedotknuteľné centrum cítenia, myslenia, konania a možno aj duše. Každý azda pochopí, že udalosť, ktorá ukázala všetkým pokrokovým chirurgom cestu do toho najtajomnejšieho, najneuchopiteľnejšieho a najnedotknuteľnejšieho v ľudskom tele, bola pre mňa začiatkom novej epochy, ktorá je predmetom tejto knihy.

Hotel v štvrti St. James, kde som bol počas kongresu ubytovaný, rozhodne nepatril k najoslávnejším miestam vo vtedajšom Londýne. V St. James zvykol často bývať Charles Dickens, čo hotelu dodávalo výnimočnú, ťažko opísateľnú atmosféru. Tak či onak, nemohol sa porovnávať s Carltonom ani Grandhotelom. Ja som sa však na kongres prihlásil príliš neskoro – stále som váhal a nevedel sa rozhodnúť medzi vábením, ktoré pre mňa kedysi predstavovalo také veľké podujatie, a neúprosnou trpkosťou a rezignáciou, ktoré ma pohltili

po smrti mojej ženy Susan na jar roku 1881.* Takže ubytovanie som si objednal narýchlo.

Keď som stál v mierne ponurej hotelovej hale pred recepciou so zdržanlivým vychudnutým recepčným s bielymi vlasmi, urobil som niečo, na čo som si po mnoho rokov zvykol pri príchode do hotela najmä v kongresových mestách. Požiadal som o knihu hostí a hľadal v nej známe mená lekárov a chirurgov. Príliš často ma náhoda priviedla k najvýznamnejším z nich – v akýkoľvek deň. Ako veľmi by práve dnes večer, v tomto meste, kde sa na týždeň zhromaždili veľké mená, mohla zaúradovať náhoda? Preletel som štyri či päť francúzskych a anglických mien, ktoré mi hovorili málo alebo vôbec nič, keď mi do očí udrelo jedno krátke, trochu krkolomne, no predsa správne napísané meno: Friedrich Goltz, Štrasburg.

Ako som poznal Londýn a jeho nemeckých návštevníkov, St. James nikdy nebol miestom, kde by sa zdržiavali Nemci. Uprednostňovali „De Keyzers Royal“, Victoria Embankment, budovu vybavenú trochu zvláštnymi, rôznorodými podzemnými izbami, obývatelnými iba pri umelom svetle, kde majú poctivé nemecké pivo. Takže som sa trochu čudoval, keď som v knihe hostí hotela v St. James objavil meno prominentného nemeckého univerzitného profesora. No možno si počínal podobne ako ja – možno sem aj jeho zaviedla náhoda. Ako som si prezeral knihu hostí, prstami pravej ruky som prechádzal po jednotlivých menách. Recepčný, ktorý ma pozorne sledoval, si všimol, že prsty sa mi zastavili pri mene Goltz. „Nemec,“ vysvetlil bez opýtania. „Výnimočný človek, prepáčte...“ prerušil sám

---

* Susan, prvá žena H. St. Hartmanna, zomrela na jar roku 1881 na dôsledky zhubného nádoru na vrátniku (pylore) žalúdka. Theodor Billroth vo Viedni bol krátko predtým prvý, komu sa aspoň dočasne úspešne podarilo chirurgicky odstrániť nádor na žalúdku. H. St. Hartmann odcestoval do Viedne presvedčiť Billrotha, aby sa pokúsil jeho ženu operovať. Po návrate domov ju však už našiel mŕtvu. Sama si vzala život, lebo už neverila, že ju niečo môže zachrániť, a v spomienkach svojho manžela chcela aj naďalej žiť ako človek, ktorého choroba celkom nepokorila. Susanin príbeh, ktorý je zároveň príbehom prvých pokusov v chirurgii žalúdka, je vyrozprávaný v *Storočí chirurgov*.

seba, „ale naozaj je netypický. Cestuje s chorým psom a veľmi dojemne sa oňho stará...“

„S chorým psom?“ opýtal som sa počudovane.

„Áno,“ odpovedal recepčný, „nosí ho so sebou v takej prenosnej búde. Úbohý križenec s preliačenou lebku a najsmutnejšími psími očami, aké som kedy videl. Asi sa mu prihodilo nejaké nešťastie. Možno ho zrazilo auto. Pán Goltz mi, žiaľ, nič nepovedal... Prepáčte...“ odmlčal sa, „toľko hovorím o tom psovi, ale viete, zbožňujem zvieratá...“

„Je ten pes v hoteli?“ opýtal som sa.

Recepčný prikývol.

„A profesor Goltz?“

Recepčný na mňa pozeral trochu udivene. „Poznáte toho pána?“ zaujímal sa, a keď som trochu váhavo prikývol, pokračoval: „Pred polhodinou odišiel a so zvieratom nechal sluhu...“

„A to zviera má poranenú hlavu?“

„Áno,“ odpovedal recepčný ešte udivenejšie. „Vyzerá, akoby mu chýbal kúsok lebky...“ zaváhal, potom si ma takmer neveriacky skúmavo premeral. „Počúvajte,“ prehovoril, „je profesor Goltz jedným z tých experimentátorov? Viete, takých, čo robia vivisekciu...“ znova sa zarazil. „Mal som to vedieť. Nechápte ma zle, ale tu, v Londýne, sme veľmi citliví na týranie zvierat. Ešte v roku 1876 sme presadili zákon, ktorý už ani vedcom nedovoľuje týrať zvieratá len tak pre zábavu a tváriť sa, že to má nejakú hodnotu pre medicínsku vedu. Ja som si naozaj myslel, že pes toho Nemca je chorý a on sa s ním nechce rozlúčiť.“

Nedôvera v jeho očiach výrazne narástla. „Ak to úbohé stvorenie trýznili pod zámenkou takzvaných vedeckých dôvodov, naša spoločnosť by na ochranu zvierat pred vivisekciou...“

„O tom nemôže byť ani reči...“ ohradil som sa rýchlo. „Mimochodom, ja sám som lekár...“

Horlivosť na tvári recepčného sa o trochu zmiernila. Akoby vypustil ventil. „Odpustite mi, pane,“ ospravedlnil sa, „isteže som sa vás ako lekára nechcel nijako dotknúť. No niektorí doktori naozaj

vykonávajú sadistické zvrátenosti na živých zvieratách. U nás sme všetci pobúrení predstavou, že by naše zvieratá skončili v rukách kadejakých vedcov. Ešte sa nám, žiaľ, nepodarilo nakloniť jej výsosť kráľovnú a parlament myšlienke celoplošného zákazu všetkých pokusov na živých zvieratách. Stále prevláda názor, že ide o akúsi nutnosť. V našich zákonoch sú medzery. No aj tie vyplníme. Pred mesiacom sa konal zjazd v dome Najvyššieho sudcu na Sussex Square, na ktorom sa zúčastnil kardinál Manning, ako aj lady Bunburyová a lady Mount Templová, a žiadali sme úplný zákaz každej vivisekcie. Ja sám som členom tohto veľaváženého zhromaždenia...“

„Pochybujem,“ náhle ho prerušil hlboký hlas, „že pána zaujíma vaše členstvo v spolku ochrancov zvierat...“

Hlas patrilo jednému z vedúcich pracovníkov hotela. Vyšiel z dverí vedľa recepcie. „Ospravedlňujem sa,“ zašomral recepčný rozpačito. „Je to otázka, ktorá, ako iste sám uvidíte, leží na srdci celej krajine. Ospravedlňujem sa. Rozhodne som v žiadnom prípade nemal v úmysle...“

„Nič sa nestalo...“ prerušil som ho, nechovajne zaujatý menom Goltz. „Som veľmi unavený. Môžem vidieť svoju izbu?“

„Samozrejme...“ odvetil recepčný. „Vaša izba sa, mimochodom, nachádza...“ odmlčal sa, no predpokladal som, že mi chcel povedať, že Goltzova izba je blízko mojej.

Naozaj som sa po ceste cez Atlantik cítil vyčerpane. Izba bola rovnako ponurá ako hotelová hala. Elektrické osvetlenie bolo vtedy zavedené len vo väčších domoch. Olejová lampa stojaca na stole vydávala iba žltkasté, nie veľmi jasné svetlo. Oblečený som si ľahol na posteľ, uvažoval, ako zakončiť večer, a stále som mal v hlave Goltza a recepčného slová. No v rovnakej chvíli, čo som si natiahol unavené hnáty, sa mi zazdalo, že v diaľke počujem tichý zvierací nárek. Bol sotva počutelný a vzápätí ustal. Mimovoľne som však načúval, čo sa deje v neďalekej izbe. Zvuk sa najskôr neozýval, no ja som bol presvedčený, že pochádza od toho tajomného psa, ktorého spomínal recepčný. Psie nárek v spojení s tým, čo mi prezradil recepčný, mi stačili, aby som nielen bdel, ale do istej miery zahnali aj moju únavu.